

ГРОМАДСЬКА СКЛАДОВА У ФОРМУВАННІ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МУСУЛЬМАН ДОНЕЧЧИНИ

У статті І.Папаяні «Громадська складова у формуванні релігійної ідентичності мусульман Донеччини» автор аналізує вплив громадських організацій мусульман на конструювання релігійної ідентичності ісламського населення Донецького регіону. Базуючись на парадигмі соціально-феноменологічного конструктивізму і розуміючи релігійну ідентичність як певний конструкт, автор доводить, що громадські організації мусульман, завдяки основним своїм завданням і особливостям діяльності, формують також і релігійну ідентичність ісламського населення регіону.

Ключові слова: релігійна ідентичність, мусульманське середовище Донеччини, громадські організації мусульман.

На сучасному етапі іслам є в світовому контексті однією з релігій, яка демонструє інтенсивну динаміку свого поширення. В кінці ХХ – на початку ХХІ ст. він справляє дедалі зростаючий вплив на сучасні – політичні, геостратегічні, етнічні й релігійні – взаємини в світі. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що Україна, будучи активним членом світової спільноти, не йде осторонь глобальних процесів ісламського ренесансу. Понад те, вона є державою, на теренах якої за останні роки вище означені процеси значно употужнилися. Це зумовлено самим розміщенням держави, на порубіжжі двох великих цивілізацій, християнської та мусульманської, що, в свою чергу, детермінує неабияку концентрацію в географічному ареалі України полі-етнічного та полі-конфесійного елемента з ментальними особливостями східного (мусульманського) і західного (християнського) гатунку. Особливістю процесів конструювання ісламської релігійної ідентичності в Україні є те, що поряд зі створенням релігійних громад виникають також і громадські організації та національно-культурні центри, які активно впливають на духовну складову ісламського населення. Вони об'єднують людей з метою здійснення заходів, спрямованих на вироблення певних «ідентифікаційних стилів».

Отже, мета роботи полягає в огляді діяльності громадських організацій мусульман та виявленні впливу останніх (завдяки аналізу їх форми, змісту, особливостей формування і напряму дій тощо) на конструювання релігійної ідентичності ісламського населення Донеччини. Об'єктом роботи є процес конструювання релігійної ідентичності ісламського населення Донеччини. Предметом – громадська складова, завдяки якій іде конструювання релігійної ідентичності мусульман регіону.

* І.Папаяні – асистент кафедри філософії і релігієзнавства Державного університету інформатики і штучного інтелекту.

Для реалізації мети роботи пропонується розв'язати низку завдань: 1) виокремити громадські організації мусульман як специфічні форми об'єднань громадян, що сприяли конструюванню релігійної ідентичності мусульман; 2) відобразити процес конструювання релігійної ідентичності через характеристику діяльності громадських організацій мусульман, при розкритті їх форми, структури та основних напрямків роботи.

Огляд літератури. Питання ісламу та ісламської ідентичності доволі широко розглядається українськими дослідниками, зокрема його концептуалізацією займаються відомі релігієзнавці: А.Колодний, Л.Филипович, О.Саган, М.Кирюшко, О.Ярош [Релігія і нація в суспільному житті України й світу [Текст] / За ред. Л.О. Филипович. – К.: Наукова думка, 2006. – 286 с.]. Докладно проблема ісламу в світі та Україні розкривається також молодими дослідниками в збірці «Іслам: історія, сутнісні виміри та сучасні тенденції», яка була видана за матеріалами VII міжнародної молодіжної релігієзнавчої школи, під редакцією Л.Владиченко і Т.Хазир-Огли [Іслам: історія, сутнісні виміри та сучасні тенденції. Матеріали VII міжнародної молодіжної релігієзнавчої літньої школи [Текст] / Наук. ред. Л.Д. Владиченко, Т.В. Хазир-Огли. – К., 2008. – 292 с.]. Питання ісламської ідентичності в Україні знаходяться у фокусі уваги вчених-сходознавців І.Семиволос, О.Богомолова, С.Данилова, Г.Яворської, зокрема у науковій збірці «Ісламська ідентичність в Україні» [Богомолов О., Данилов С., Семиволос І., Г. Яворська. Ісламська ідентичність в Україні [Текст] / За ред. О.Богомолова. – К.: «AMES», 2005 – С. 39]. Однак, дослідження ролі саме громадських організацій мусульман у конструюванні релігійної ідентичності ісламського населення в конкретному регіоні є недостатньо актуалізованим у науковому дискурсі, тому потребує докладного розгляду.

Основний зміст статті. Насамперед, слід визначитися у питаннях, які наразі доволі активно дискутуються представниками напрямку практичного релігієзнавства. А саме, що і як розуміти під релігійною ідентичністю і яким чином відбувається процес формування останньої.

Виходячи з філософської парадигми феноменологічного конструктивізму, релігійну ідентичність автор розглядає як соціально-психологічний конструкт. Іntenційний принцип свідомості (що здійснюється особою як інтеріоризація соціального та об'єктивація індивідуального) скерованої на предмет або явище, що має в певній культурі священну (релігійну) природу, конструє особистісний і соціальний виміри релігійної ідентичності індивіда. Конструктивістський підхід, який використовується при розгляді питання релігійної ідентичності, через поєднання досі непримиренних антитез суб'єктивного і об'єктивного знімає питання одностороннього розгляду всього релігійного комплексу або через призму індивідуального, або соціального. Відтак соціально-феноменологічний конструктивізм дає змогу подолати опозицію між індивідом і суспільством.

Хоча повністю відійти від есенціальної трактовки релігійної ідентичності є неможливим, адже навіть найвиразніший конструктивний підхід має есенціальні припущення. Однак, деконструкція есенціального в підході до релігійної ідентичності і актуалізація конструктивного потрібна не для того, щоб її повністю відокремити від традиції, з подальшим повним методологічним запереченням важливої ролі останньої, а, навпаки, для виявлення всієї повноти, складності та неоднозначності процесів, які пов'язані з формуванням, розвитком та функціонуванням феномену релігійної ідентичності.

Як окремий випадок соціальної ідентичності, релігійну ідентичність можна вважати однією з форм відображення під певним кутом соціальної реальності, що походить від процесу створення і конструювання образу соціального світу. Під конструюванням автор розуміє приведення в систему інформації про світ, організація цієї інформації у сполучені структури з метою осягнення її змісту. Результатом цього процесу виступає зведений онтологічний образ світу, який постає перед індивідом у вигляді певної соціальної реальності, в нашому випадку релігійної.

Конструювання релігійної ідентичності в повсякденні розгортається і актуалізується на рівні двох умовно окреслених практик – дискурсивних і недискурсивних. Рівень недискурсивних (іншими словами тілесних) практик представляє собою певний набір візуальних, слухових, тактильних, образів, за допомогою яких конструюється та чи інша релігійна ідентичність. В процесі такого відтворення важливу роль відіграють естетичні фактори – маркери релігійної ідентичності, які можна сприймати на візуальному слуховому і тактильному рівнях. Іntenція свідомості на даний маркер відтворює або позитивний елемент релігійної ідентичності, тобто віруючий знаходить своїх одновірців і намагається приєднатися до їхнього загального «Ми» або, навпаки, саме ці маркери стають тими важливими елементами, на основі яких конструюється власна ідентичність за принципом: «Ми не Вони», а «Ми». Дискурсивний рівень конструювання релігійної ідентичності (останній можна окреслити як рівень «мови в мові») розгортається завдяки «нарраціям». Він є доволі складним і багатовимірним, адже включає в себе чимало елементів, починаючи від соціокультурного середовища і процесу ідентифікації аж до так званих оповідей (іншими словами нарративів), що забезпечують трансляцію певного досвіду, який в дослідницькій літературі окреслюється як «колективна пам'ять».

На думку автора, громадська організація в ісламському середовищі є специфічною формою і важливим каналом актуалізації, артикуляції, трансляції, відтворення конструктів, що складають релігійну ідентичність мусульман. Виникаючи у державах, які проводять світську внутрішню і зовнішню політику, в інорелігійному та іноетнічному середовищі, громадські організації мусульман стають «лакмусом», який відображає запити громадян, їх вимоги в культурній, релігійній та соціальній сферах.

В мусульманському середовищі Донеччини громадський рух, поруч з релігійним, є активною формою, що конструює релігійну ідентичність. Аналізуючи діяльність ісламських громадських організацій Донеччини можна стверджувати, що громадський рух мусульман є більш прийнятним серед ісламського населення. На наш погляд, це стає можливим завдяки декільком аспектам. По-перше, громадський рух не є дуже клерикалізованим, що в свою чергу дає змогу участі в ньому клерикально незаангажованої інтелігенції, яка стає провідною рушійною силою в такому русі. По-друге, формуючи на основі вчення ісламу ідентифікаційні конструкти, громадська організація тим самим через активну соціально-політичну позицію популяризує ісламське вчення як серед мусульман, так і серед іновірців. Найбільш помітною і показовою в цьому плані є діяльність міжобласної асоціації громадських організацій «Арраїд», яка представлена на Донеччині організацією «Аль-Амаль». Остання в своїй діяльності спирається на кращі організаційні розробки близькосхідних ісламських громадських рухів [Ісламська ідентичність в Україні [Текст] / За ред. О.Богомолова, С.Данилова, І. Семіволос, Г. Яворської. – К.: «AMES», 2005 – С. 39]. Організація в своїй програмі виокремлює наступні завдання роботи: пропаганда загальнолюдських цінностей добра і милосердя, гуманізму и справедливості, здорового способу життя і толерантності, виховання повноцінної особистості; проведення благодійних акцій, надання соціальної допомоги нужденним, опікунська діяльність в медичній царині, виховні заходи серед молоді; культурно-просвітницька діяльність.

Поруч із загальноукраїнськими громадськими організаціями, які позиціонують себе як над-етнічні мусульманські об'єднання, існують організації етнорелігійного спрямування. Останні, в свою чергу, репрезентують етнічні спільноти, що сповідують іслам. До даної групи можна віднести, зокрема, культурні центри: Татарський культурний центр, Конгрес азербайджанців Донбасу тощо. Ці організації стоять на позиціях відродження етнічної самобутності, однією із складових якої є поширення ісламських релігійних традицій. Робота в них спрямовується головно на формування етнічної самосвідомості при використанні освіти, релігії, історії тощо. Зокрема, татарський культурний центр, створений в 1998 році, за період свого існування проводив наступні культурно-освітні акції: участь у виставці «Золотоординські мусульманські давності»; участь у всеукраїнській конференції «Соціальний захист в національних спільнотах України»; участь в київському сабантуї; створення телевізійного фільму про татарську діаспору міста Донецька; створення інформаційного центру по зв'язкам із закордонною діаспорою; участь у фольклорному фестивалі національних меншин Донецької області; участь в етнічній програмі «Казань для татарської діаспори»; проведення Сабантуя «Донбас – 2005» [Козловський І.А. Своєрідність розвитку ісламського фактору в умовах Донецького регіону [Текст] / І.А. Козловський // Українське релігієзнавство. Буття ісламу в Україні та світі: історія та сьогодення. – К., 2004. – С. 178-182].

Аналізуючи наведені вище форми роботи, можна говорити про етнічну замкненість подібних громадських організацій. Їх діяльність, в кращих традиціях діаспорних етносів, спрямована на задоволення вузьких етнічних, подекуди сімейно-корпоративних інтересів. Іслам в цьому випадку стає формою ідентифікації етнічної самосвідомості. Виходячи з аналізу діяльності даних організацій, можна стверджувати, що вони конструюють ідентичність лише представників етнокультурних діаспорних груп мусульман Донеччини, а не всього ісламського населення.

Розглядаючи діяльність ісламських громадських організацій, слід також зосередитися на аналізі їх програмних документів. На думку автора, вони є, так би мовити, особливим нарративним матеріалом, який, по-перше, (на рівні організації) окреслює загальний напрямок її діяльності в рамках суспільного простору, а, по-друге, (на рівні окремого члена організації), надає взірці для особистісної і соціальної ідентифікації. Здійснити аналіз програмних документів пропонується наступним чином: а) розглянути статuti мусульманських громадських організацій, що існують в Донецькій області; б) порівняти їх зі статутами мусульманських релігійних громад. Даний підхід надасть нам можливість виявити специфічні особливості конструювання релігійної ідентичності в ісламському середовищі. Пропонується провести огляд статутів: 1) Громадської організації «Донецький обласний культурний і науко-просвітницький центр ісламу»; 2) Донецької міської організації студентів «Аль-Амаль», що є складовою частиною МГО Арраїд; 3) Донецького обласного татарського культурного центру; 4) Релігійної громади міста Сніжне «Ісламія».

Планується дослідити наступні складові: мета та завдання громадської та релігійної організації; загальні положення або правовий статус; форми діяльності; керівні органи та структура.

Так, в контексті загальних положень, правового статусу організацій виокремлюємо наступні дані: 1) громадська організація Донецький обласний культурний і науко-просвітницький центр ісламу: «Центр є громадською організацією що створена на принципах добровільності та єдності інтересів її засновників для реалізації своїх прав і свобод. Стати членом центру можуть бути люди, що досягли 18-річного віку, що визнають устав та мають спільні інтереси в професійній та особистій специфіці діяльності центру»; 2) Донецька міська організація студентів «Аль-Амаль»: «Донецька міська організація студентів «Аль-Амаль» є громадською організацією студентів, що сприяють духовному вдосконаленню ідеалів східної культури. Заснована 22 серпня 1996 року»; 3) Донецький обласний татарський культурний центр: «Донецький обласний культурний татарський центр. Заснований у квітні 1998 року»; 4) Релігійна громада «Ісламія»: «Релігійна громада «Ісламія» є добровільним об'єднанням віруючих громадян, що сповідують вчення ісламу. Громада здійснює свою діяльність відповідно до вчення ісламу, Конституції та Законів України».

Щодо мети та завдань організацій: 1) Донецький обласний культурний і науко-просвітницький центр ісламу: «Метою створення центру є вивчення основ ісламу, а також культури арабського світу і інших країн, сповідуючих іслам. До завдання центру входить тлумачення релігії іслам та доведення цих знань до суспільства, встановлення різних зв'язків між народами, що сповідують іслам, співдопомога у міжконфесійному діалозі проведення благодійних акцій»; 2) організація студентів «Аль-Амаль»: «Організація АльАмаль покликана укріплювати мораль серед студентів, задоволення їх культурних і соціально-економічних потреб, юридичного захисту тощо. Організація «Аль-Амаль» незалежна у своїй діяльності, від держави та релігійних конфесій. «Аль-Амаль діє на принципах добровільності, рівності, законності і гласності»; 3) Донецький обласний татарський культурний центр: «Мета – задоволення та захист соціальних, економічних, творчих, національно-культурних та інших інтересів своїх членів, що мешкають в Донецькій області. Піднесення національної свідомості, відродження і розвитку культури та мови татарського народу. Завдання – сприяє реалізації Закону України «Про національні меншини України», надає допомогу своїм членам у вивченні історії та культури татарського народу»; 4) Релігійна громада «Ісламія»: «Мета – забезпечення доступності обрядів, молитов її членам, а також тим, хто бажає її членства, духовно виховувати віруючих в дусі ісламу, відродження національних традицій мусульман, проведення національних релігійних обрядів».

Стосовно форм діяльності організацій: 1) Донецький обласний культурний і науко-просвітницький центр ісламу – не зазначає; 2) організація студентів «Аль-Амаль»: «ведення господарської діяльності; співпраця з міжнародними неурядовими організаціями, підтримка з ними контактів, створення регіональних представництв, ЗМІ, лекційно-просвітницька робота з вивчення арабської мови та культури, проведення конференцій, семінарів, лекцій, створення асоціацій, створення і участь в діяльності неурядових організацій»; 3) Донецький обласний татарський культурний центр: «організація фольклорних груп та ансамблів, рекламно-видавнича діяльність, сприяння розвитку народно-прикладних та інших видів народної творчості, проведення науково-громадських практичних досліджень у сфері етнографії, релігії, відновлення архітектурних пам'яток, організація недільних загальноосвітніх татарських шкіл; благодійність»; 4) Релігійна громада «Ісламія»: «громада проводить богослужіння, релігійні обряди, церемонії, виготовляє та експортує предмети релігійного змісту, громада має право засновувати будівельні, реставраційно-будівельні, господарські, видавничі підприємства, засоби масової інформації, недільні школи, гуртки»⁴.

⁴ Статут релігійної громади мусульман Ісламія 12.06 2000. / Поточне діловодство релігійної громади мусульман «Ісламія». – Протокол № 345 від 12.06.2000 р.; Устав общественной организации Донецкий обласной культурный и научно-просветительский центр ислама от 18.05.1993 г. / Текущее делопроизводство общественной организации Донецкий обласной культурный и научно-

Таким чином, спираючись на подані матеріали, можна стверджувати, що в ісламському середовищі Донеччини існують дві узагальнені форми громадських організацій. Одну з них можна охарактеризувати як суто «етнічну», спрямовану на підтримку культури етносу, складовою якої є релігія ісламу (сюди можна віднести всі етнічні, культурні рухи, асоціації, об'єднання тощо). Іншою формою громадських організацій є організації типу «Арраїд». В процесі розвитку громадські організації, як першого так і другого гатунків, набували більш-менш чітких форм та методів діяльності. Однак, незважаючи на розбіжність у базових підходах, основні ідентифікаційні конструкти, які задаються громадськими організаціями в ісламському середовищі Донеччини, все ж таки лишаються однаковими. Зокрема, всі організації в своїх завданнях декларують наступні напрямки своєї діяльності: освітній – поглиблення знань з мови, культури; задоволення національно-культурних потреб членів товариства, збереження та поширення національно-культурних традицій, звичаїв, забезпечення інформаційних запитів, проведення мистецьких заходів, фестивалів, налагодження міжнародних зв'язків з іноземними країнами.

Так само можна спостерігати деяку подібність у структурах організацій. Доволі прийнятною серед громадських організацій мусульман є структура т.зв. обраного голови та спеціальних органів управління. Нарешті, уніфікованими є і форми діяльності, однак, коефіцієнти активності громадських організацій в соціально-політичному дискурсі регіону – дуже різні. Зокрема, мережева структура «Арраїду» – «Аль-Амаль», завдяки її наднаціональному підходу, посідає дуже активну позицію в ісламському середовищі регіону. Наднаціональна позиція сприяє об'єднанню навколо цієї організації представників різних етносів, що сповідують іслам. Можна зробити припущення, що в подальшому дана організація може стати такою собі парасольково-мережевою структурою, до складу якої увійдуть і етнічні, і релігійні організації ісламського населення регіону. На базисі цієї організації буде створюватись нова мережа ісламських організацій, яка буде доволі мобільною, соціально та політично активною у відстоюванні інтересів всіх мусульман, незважаючи на їх етнічну та соціально-політичну приналежність. (Підтвердженням цьому є створення в 2008 р. фактично при сприянні НГО «Арраїд», ще одного Духовного управління мусульман України - «Умма»).

Висновки. Конструюючи ідентичність ісламського населення Донеччини, громадські організації актуалізують наступні напрямки діяльності: а) збереження відданості мусульманській традиції; б) фактичне залучення до цієї традиції осіб, вихованих у недостатньо релігійних умовах,

просветительский центр ислама. – Протокол №1 от 05.05.1993 г.; Устав Донецкой городской организации студентов «Аль-Амаль» от 22.08.1996 г. / Текущее делопроизводство Донецкой городской организации студентов «Аль-Амаль». – Протокол №3 от 22.08.1996 г.; Устав Донецкого обласного татарского культурного центра / Текущее делопроизводство Донецкого обласного татарского культурного центра. – Протокол № 326 от 21.04.1998 г.

недостатньо обізнаних із засадами ісламу, з відсутньою ґрунтовною мусульманською освітою; в) запрошення місіонерів з інших ісламських країн, відрядження своїх кадрів, підготовка незначного числа служителів в медресе; г) активізація зовнішньополітичних зв'язків з ісламськими країнами, що сприяють збільшенню кількості релігійно-освітніх центрів та культових споруд. Справді, привертає увагу висока динаміка розвитку інституціональної мережі мусульман. Втім, вироблення єдиного ідентифікаційного конструкту для всього ісламського населення регіону заради його загальної інтеграції все ще має декларативний стан. Подальші наукові розвідки в цьому напрямі автор вбачає в аналізі нарративів, що конструюються представниками інших конфесій щодо мусульман, та їх впливу на міжконфесійну взаємодію мусульман і християн в регіоні.

А н о т а ц і ї

В статтє И.Папаяни «Общественная составляющая в формировании идентичности мусульман Донецкого региона» автор анализирует влияние общественных организаций мусульман на конструирование религиозной идентичности исламского населения Донецкого региона. Базируясь на парадигме социально-феноменологического конструктивизма и понимая религиозную идентичность как определенный конструкт, автор отстаивает мысль о том, что общественные организации мусульман благодаря основным своим заданиям и особенностям деятельности, формируют также и религиозную идентичность исламского населения региона.

Ключевые слова: религиозная идентичность, мусульманская среда Донецкого региона, общественные организации мусульман.

In given article **“The public component in the forming of identity of Moslems of Donetsk region”** by I.Papayani, the author analyzes influence of public organizations of Moslems on designing of religious identity of the Islamic population of Donetsk region. Being based on a paradigm of socially-phenomenological constructivism and understanding religious identity as defined construct, the author defends thought that public organizations of Moslems thanks to the basic tasks and features of activity, form as well religious identity of the Islamic population of region.

Key-words: religious identity, Islamic population of Donetsk region, public organizations of Moslems.